

DANUTA OPOZDA

ZMIANY W WYCHOWANIU W RODZINIE
W OPINII OSÓB W OKRESIE PÓŻNEJ DOROSŁOŚCI.
KOMUNIKAT Z BADAŃ

WSTĘP

Zmiany dokonujące się we współczesnej rodzinie, m.in. w zakresie przypisywanych jej funkcji, struktury, stylu życia, trwałości relacji interpersonalnych czy pełnionych przez jej członków ról, są przedmiotem badań, analiz i refleksji naukowej, zwłaszcza nauk społecznych. Perspektywa socjologiczna, psychologiczna czy pedagogiczna określa kierunek, intensywność i istotę tych zmian. Są one także zauważane w przestrzeni społecznej, w codzienności życia. Stają się treścią powszechnych opinii i są dyskutowane przez przeciętnych ludzi – „badaczy z ulicy”, a wypowiedziane na ich temat poglądy tworzą zasoby potocznej wiedzy intersubiektywnie podzielnej w przestrzeni społecznej. Zmiany te dostrzegane są powszechnie przez uczestników życia rodzinnego, szczególnie przez tak zwane starsze pokolenie. Osiągnięcie okresu średniej i późnej dorosłości oznacza bowiem posiadanie bogatych doświadczeń życiowych i zdolność do myślenia postformalnego oraz spostrzegania życia własnego i innych w perspektywie temporalnej. Umożliwia to percepcję zmian ujmowanych historycznie z wykorzystaniem doświadczeń własnej biografii osadzonej w konkretnym kontekście socjokulturowym. W efekcie daje to możliwość porównania zmian jakie zachodzą w rodzinie i oceny zjawiska transformacji.

Dr hab. DANUTA OPOZDA, prof. KUL – Katedra Pedagogiki Rodziny, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: danuta.opozda@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4715-9241>.

Z punktu widzenia pedagogiki przedmiotem eksploracji zmian zachodzących we współczesnym życiu rodzinnym jest przede wszystkim proces wychowania i udział osób bezpośrednio w nim uczestniczących, a więc głównie rodziców i dzieci. Wychowanie jest zatem tym obszarem życia rodziny, w którym zachodzi wiele przemian objętych poznaniem naukowym oraz naocznie dostrzeganych przez pokolenie rodziców i dziadków – osób starszych znajdujących się w okresie późnej dorosłości.

Poniższy tekst przedstawia wybrane wyniki badań, obrazujące, jak osoby w okresie późnej dorosłości spostrzegają wychowanie we współczesnej rodzinie oraz dziecko jako podmiot oddziaływań wychowawczych. Tekst jest komunikatem z badań, którym należy nadać status badań pilotażowych. Interesujące poznawczo i społecznie jest uchwycenie przemian, ich kierunku i stałych punktów wychowania w rodzinie w opinii osób starszych. Celem poznawczym było dotarcie do subiektywnych interpretacji, ocen i porównań oraz podjęcie próby odpowiedzi na pytanie, jakie podobieństwa i różnice w wychowywaniu dostrzegają osoby starsze między czasami, kiedy oni pełnili role rodzicielskie a obecnymi – kiedy funkcjonują w rolach dziadków i obserwują jak ich dorosłe dzieci organizują proces wychowania własnych dzieci.

ZMIANY W RODZINIE I OBECNOŚĆ OSÓB STARSZYCH

Zmiany w wychowaniu wpisują się w całokształt zmian dokonujących się w rodzinie. Te z kolei uwarunkowane są przemianami życia współczesnego człowieka w obszarze ustroju, polityki, gospodarki, postępu technicznego i kultury. Zachodzą one w szybkim tempie, mają szeroki – wręcz globalny – zasięg i dotyczą funkcji środowisk i grup zinstytucjonalizowanych i naturalnych. Kluczowe dla społecznych środowisk życia człowieka są zmiany w zakresie norm etycznych. Zachwianie systemu uniwersalnych wartości moralnych wywiera najsilniejszy wpływ na przemiany życia rodzinnego i wychowanie w rodzinie. Szczególnie postmodernizm promuje pluralizm aksjologiczny i płynną rzeczywistość, w której każdy indywidualny wybór jest właściwy i ma służyć autokreacji będącej celem nadrzędnym życia współczesnego człowieka. W ocenie Józefy Brągiel dominujące wpływy postmodernizmu na życie rodzinne widoczne są głównie w:

– reinterpretacji terminu rodzina, a więc wiąże się to z przesuwaniem granic rozumienia i definiowania rodziny, czyli podważania klasycznej i uniwersalnej koncepcji rodziny jako wspólnoty, grupy społecznej, którą tworzy małżeństwo

kobiety i mężczyźni wychowujące wspólnie dzieci (biologiczne lub/i adoptowane) i pozostające w więzach wielopokoleniowych;

– malejącej liczbie małżeństw – związku mężczyzny i kobiety usankcjonowanym prawnie i w zamierzeniu obojga trwałym;

– zmianach w prokreacji, oznaczających przesunięcie wieku pozostania rodzicem, zmniejszoną dzietność rodziny i urodzenia pozamałżeńskie w imię samorealizacji, kultu osobistego sukcesu upatrywanego w innych obszarach życia niż rodzina i rodzicielstwo;

– promowaniu różnorodności form życia małżeńsko-rodzinnego, takich jak kohabitacja, monoparentalność czy dobrowolnie założona bezdzietność (Bragiel, 2018).

Transformacje te stanowią kluczowy kontekst zmian w wychowaniu, które zachodzą dynamicznie i są efektem przemiany w stylu życia jednostki, rodziny i społeczeństwa. Osłabiają one wychowawcze wpływy rodziny oraz zmniejszają znaczenie transmisji międzypokoleniowej w procesie rodzinnej socjalizacji. W dynamikę zmian rodziny włączone są bowiem zmiany dotyczące udziału trzeciego pokolenia w procesie wychowania dzieci. W perspektywie psychopedagogicznej transmisja międzypokoleniowa ma swoje teoretyczne i badawcze ugruntowanie. Jej znaczenie uzasadnia w różnych aspektach ujęcie socjobiologiczne, psychodynamiczne, teorii społecznego uczenia, kontekstualne, a także systemowe (Franicka i Liberska, 2015; Dubis i Stepulak, 2017). Proces transmisji międzypokoleniowej ma znaczenie adaptacyjne i funkcjonalne dla rodziny i jej członków. Zachodzi nie tylko w kierunku od starszego do młodszego pokolenia, lecz także w kierunku odwrotnym – od pokolenia młodszego do starszego (transmisja odwrócona).

Transmisja międzypokoleniowa doświadczeń, wiedzy, tradycji, wartości, standardów zachowań i funkcjonowania (w kierunku: dziadkowie – rodzice – dzieci) określa w istotny sposób kształt procesu oddziaływań wychowawczych w rodzinie. Jak pokazują badania, przekaz ten jest zróżnicowany, zależy od siły powiązań i relacji pokrewieństwa (Franicka i Liberska, 2015, s. 200). Pomijając jednak te zagadnienia, zauważyć należy, że na tle procesów transmisji międzypokoleniowej, dokonującej się w obszarze wychowania w rodzinie, pojawiają się kwestie związane z różnicami między rodzicami a dziadkami w zakresie koncepcji wychowania dzieci. Włączanie się trzeciego pokolenia w proces wychowania wnuków i wnuczek, chociaż niesie ze sobą wiele ułatwień w życiu rodzinnym, często jest sygnowane konfliktami i trudnościami w wyniku odmienności poglądów na temat wychowania.

Ogląd stylu życia i relacji wewnątrzrodzinnych, ról rodzicielskich oraz celu, sposobu i zasad wychowania przez osoby starsze dokonuje się w retrospektywnej ocenie wychowania własnych dzieci sprzed kilkadziesiąt lat. Tymczasem tempo i zasięg zmian dyktują nowe warunki, modele i wyzwania w wychowaniu współczesnej rodziny. W związku z tym, pojawia się potrzeba mądrej adaptacji do nowych warunków, zachowując to, co wartościowe i elastycznie, dopasowując się do aktualnych potrzeb i wymogów. Ponadto rola babci i dziadka odznacza się swoją specyfiką. Przede wszystkim jest ona poza decyzją osób starszych. W naturalny bowiem sposób, z dużym prawdopodobieństwem, jest przypisana człowiekowi dorosłemu w momencie kiedy ten zostaje rodzicem (Rostowska, 2019). Natomiast sposób pełnienia roli w dużym stopniu zależy od danej osoby, jej cech podmiotowych, doświadczeń i zdolności, ogólnej sprawności, a także jakości relacji międzypokoleniowych, sytuacji i potrzeb rodziny. Ogólne style funkcjonowania w roli osób starszych można sklasyfikować następująco: bierny, aktywny ruchowo, aktywny społecznie, rodzinny, domocentryczny, pobożny i edukacyjny (Czerniawska, 1998). Oprócz stylu biernego pozostałe wskazują na aktywny sposób życia seniorów, zmienia się jedynie obszar działań i zaangażowania. W odniesieniu do funkcjonowania w roli dziadków można, uwzględniając propozycję Teresy Kukołowicz (1998), wyróżnić dziadków, którzy:

- nie posiadają własnych zainteresowań, włączają się w życie dzieci i wnuków i skupiają na nich własną aktywność;
- angażują się w życie swoich dzieci i ich rodzin tylko wtedy, gdy sytuacje tego wymagają, realizują swoje dotychczasowe zainteresowania oraz pasje;
- mają pozytywne nastawienie do świata, są aktywni zawodowo, spędzają czas z przyjaciółmi, dbają o własny wygląd i kondycję i od czasu do czasu zajmują się wnukami, gdy jest taka konieczność.

Inne badania pokazują, że z uwagi na stopień zaangażowania osób starszych w relacje rodzinne, a zwłaszcza w związek z wnukami, można wyróżnić i określić styl wypełniania roli dziadków i charakteryzować ten związek jako zdystansowany, towarzyski i zaangażowany (Brzezińska, Appelt i Ziółkowska, 2016, s. 337).

Z pewnością udział osób starszych w prawidłowo funkcjonującej rodzinie przynosi wiele obustronnych korzyści. Wśród pozytywnych doświadczeń Cozolino (2008, za: Steuden, 2012, s. 130) na podstawie analizy badań wymienia cztery podstawowe obszary wynikające z pełnienia roli dziadków:

- zadowolenie i satysfakcja, podtrzymanie aktywności psychofizycznej i zmniejszenie poczucia izolacji społecznej;

- poczucie ważności roli, sensu życia, bycia potrzebnym i przydatnym w rodzinie i środowisku społecznym, poczucie znaczenia społecznego;
- poczucie własnej wartości i celu życia, pomoc w rozwiązywaniu problemów społecznie i moralnie ważnych, łączność z pokoleniem młodszym;
- poczucie przynależności i uczestnictwa w relacjach międzygeneracyjnych, bliskość z wnukami, utrzymanie więzi i możliwość otrzymania wsparcia emocjonalnego i społecznego.

Dziadkowie wnoszą wielką wartość w życie rodziny w różnych płaszczyznach jej funkcjonowania. Szczególne znaczenie ich obecności i uczestnictwa uwidacznia się w opiece, wychowaniu i w życiu wnuków. Do ważnych rezultatów udziału trzeciego pokolenia, zdaniem Cozolino (2008, za: Steuden 2012, s. 129), przede wszystkim należy:

- bezpieczne i kochające relacje obok relacji z rodzicami;
- pogłębianie rodzinnych więzi;
- wskazywanie podstawowych umiejętności życiowych;
- stała obecność w życiu wnuków;
- niesienie wsparcia dzieciom i rodzicom w tworzeniu wspólnoty;
- pomoc (negocjacje) w rozwiązywaniu konfliktów pomiędzy rodzicami a dziećmi;
- wskazywanie na wzorce życia dorosłego;
- uczenie rozumienia obecnych w społeczeństwie osób starszych;
- tworzenie pomostu między przeszłością a przyszłością;
- zachowanie pamięci kultury i historii.

Wobec przemian zachodzących w rodzinie, zwłaszcza rzutujących na proces wychowania, oraz wobec wyjątkowego miejsca człowieka starszego w rodzinnym wychowaniu interesujące stało się poznanie opinii dziadków na temat współczesnego wychowania. Poniżej zaprezentowane są wstępne wyniki badań.

OPINIA OSÓB ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W OKRESIE PÓŹNEJ DOROSŁOŚCI NA TEMAT WSPÓŁCZESNEGO WYCHOWANIA W RODZINIE – WYBRANE WYNIKI BADAŃ

Prowadzone badania miały charakter pilotażowy i przyczynkarski. Przedstawione dane są częścią badań nad wychowaniem we współczesnej rodzinie w opinii dziadków (Bańcerowska, 2023). Ich przedmiotem było wychowanie we współczesnej rodzinie w opinii osób starszych. Celem badań było poznanie

opinii badanych na temat specyfiki dzisiejszego wychowania, z uwzględnieniem podobieństw i różnic w odniesieniu do czasów kiedy pełnili role rodzicielskie. Cele poznawcze pozostają w związku z celem teoretycznym, którego realizacja ukierunkowuje na włączenie się w dyskusję nad atrybutami wychowania w rodzinie i jego zmiennością. Zaś praktyczny wymiar wyraża się w możliwościach dopełniania wskazówek w zakresie efektywności wychowania w rodzinie i podniesienia jakości relacji wewnątrzrodzinnych. W projekcie główny problem badawczy sformułowano w pytaniu: Jaka jest opinia osób starszych na temat wychowania obecnie i w czasach ich młodości? Niniejszy tekst prezentuje kwestie, które stanowią odpowiedź na pytania: Jak współcześnie i dawniej rodzice spostrzegali dziecko? Jakie są cele wychowania w opinii osób starszych? Co warunkowało i warunkuje obecnie szczęśliwe dzieciństwo? Z jakimi trudnościami spotykają się rodzice w wychowaniu dziecka? Jakie są zagrożenia wychowania w rodzinie dziś, a jakie były wcześniej w opinii osób starszych?

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza autorskiej ankiety. Sformułowano problemy szczegółowe, wyrażone w pytaniach badawczych. Ankieta składała się łącznie z 21 pytań, wśród nich było siedemnaście pytań zamkniętych i cztery pytania otwarte. Kwestionariusz ankiety zawierał również pytania metryczkowe. Ankiety były wypełniane anonimowo.

W badaniach wzięły udział 82 osoby, które posiadają rodziny. Charakterystykę socjodemograficzną badanych osób przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Charakterystyka socjodemograficzna badanych osób (N = 82)

Kategoria	Liczba	%
Płeć		
Kobieta	44	63
Mężczyzna	26	37
Wiek		
60-65 lat	42	51,2
66-70 lat	31	37,8
71 -74 lat	9	11,0
Wykształcenie		
Podstawowe	13	15,9
Średnie	27	32,9

Zawodowe	22	26,8
Wyższe	20	24,4
Stan cywilny		
Mężatka/zonaty	46	56,1
Kawaler/panna	2	2,4
Rozwodnik	9	11,0
Wdowiec/wdowa	25	30,5
Liczba dzieci		
1	10	12,2
2	31	37,8
3	22	26,8
4 i więcej	19	23,2
Liczba wnuków		
Brak	5	6,1
1	9	11,7
2	16	20,8
3	13	16,9
Od 4 do 10	37	48,1
Powyżej 10	2	2,6

Dobór osób badanych był incydentalny. Głównym kryterium był wiek oraz posiadanie dorosłych dzieci. Badani byli w wieku od 60 do 74 lat. Ten przedział wiekowy jest jednym z okresów etapu tzw. późnej dorosłości (Brzezińska i Hejmanowski, 2005). Wyodrębnia się w nim najczęściej (za WHO) trzy okresy: wczesną starość, która przypada na lata od 60 do 74 roku życia, późną starość umiejscowioną w granicach wiekowych od 75 do 89 roku życia oraz długowieczność przypadającą na okres po 90 roku życia (Steuden, 2012). Przyjęto ten przedział wiekowy z uwagi na to, że osoby w tym wieku, po pierwsze, w większości sytuacji życiowych pełnią już rolę dziadków, a po drugie, zgromadzili już w tym zakresie dostatecznie duże doświadczenie, by wypracować własną opinię zawierającą porównania, co do wychowania dzieci w różnych pokoleniowo czasach. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wiek metrykalny późnej dorosłości charakteryzuje się zróżnicowanym obrazem funkcjonowania ludzi starszych. Przede wszystkim różnice te mogą wynikać z kondycji fizycznej,

motorycznej i stanu zdrowia. Poza tym indywidualne zróżnicowanie może dotyczyć również funkcjonowania społecznego, emocjonalnego i psychicznego jednostki oraz sprawności intelektualnej. Mimo występowania możliwych różnic, charakterystyka uniwersalna okresu późnej dorosłości wskazuje dla tego etapu życia człowieka cechy wyróżniające i specyficzne, jak na przykład zdolność do myślenia postformalnego, mądrość ewaluatywną i pragmatyczną czy integrację ego (Gurba, 2001; Straś-Romanowska, 2001).

Poniżej zaprezentowane są wybrane z całości badań dane empiryczne, które dotyczą celu wychowania współczesnych rodziców w opinii dziadków oraz te, które odnoszą się do porównania wychowania w rodzinie obecnie i we wcześniejszym pokoleniu. Warto zaznaczyć, że zmiany dotyczą czasu dwóch pokoleń. W poniższych tabelach dane procentowe są podane w liczbach całkowitych dla przejrzystości wyników.

Jednym z podstawowych zagadnień dotyczących procesu wychowania jest postrzeganie przez rodziców dziecka jako podmiotu oddziaływań wychowawczych (tabela 2).

Tabela 2. Spozrzedanie przez rodziców własnych dzieci (N = 82)

Kategoria odpowiedzi	Współcześnie			Dawniej		
	N	procent badanych	procent odpowiedzi	N	procent badanych	procent odpowiedzi
jako osobę gotową, zdolną do nawiązywania więzi z otoczeniem	48	59	47	25	31	23
jako miniaturkę człowieka dorosłego	22	27	21	34	42	31
jako istotę bierną, wchodzącą w życie, całkowicie nieukształtowaną	19	23	18	12	15	11
jako dar Boży	14	17	14	38	46	35

Pytanie zakładało wielokrotny wybór odpowiedzi; zaraportowano % badanych oraz % wszystkich odpowiedzi.

Uwagę zwraca wiodące spostrzedanie dziecka przez rodziców. Zdaniem badanych współcześni rodzice spostrzegają dziecko przede wszystkim jako osobę gotową i zdolną do nawiązania więzi z otoczeniem, odmiennie niż miało

to miejsce we wcześniejszym pokoleniu, kiedy to dziecko było darem Boga. Dane wskazują na tendencję zmniejszania się udziału wartości religijnych w wychowaniu w rodzinie. Potwierdza to wynik przedstawiony w tabeli 3, dotyczącej celu wychowania. Tylko nieco 15% badanych uważa, że przekaz religijności, obyczajowości, kultury i tradycji jest jednym z celów wychowania współczesnych rodziców. Natomiast w percepcji badanych, priorytetowym celem współczesnych rodziców jest przygotowanie dzieci i młodzieży do ról społecznych i zawodowych (46%) oraz kształtowanie odpowiedzialnego człowieka (45%). Wartością, w znaczeniu celu wychowania, jest również utrzymanie więzi rodzinnych, co prawdopodobnie wiąże się z zaspakajaniem osobistych potrzeb psychicznych. Tym bardziej, że przygotowanie do ról rodzinnych, a więc przyjęcie pewnych zobowiązań związanych z rolą, jest celem wychowawczym obecnych rodziców w opinii tylko 11% osób badanych.

Tabela 3. Najważniejszy cel wychowania współczesnych rodziców (N = 82)

Odpowiedź	N	procent badanych	procent odpowiedzi
przygotowanie do pełnienia ról społecznych i zawodowych	38	46	20
kształtowanie poczucia odpowiedzialności za swoje postępowanie	37	45	19
ukazanie wartości więzi rodzinnych w życiu	30	37	15
wychowanie dziecka tak, by było uczciwe	23	28	12
aby dziecko założyło szczęśliwą rodzinę	13	17	7
szacunek do wartości religijnych	13	16	7
szacunek do wartości kulturowych, obyczajowych oraz tradycji	14	16	7
przygotowanie do pełnienia ról rodzinnych (żony, męża, matki, ojca)	9	11	5

Pytanie zakładało wielokrotny wybór odpowiedzi; zaraportowano % badanych oraz % wszystkich odpowiedzi

W tabeli 4 przedstawiono dane wskazujące na to, co zdaniem osób starszych jest oraz co było ważnym czynnikiem warunkującym szczęśliwe dzieciństwo.

Tabela 4. Warunki szczęśliwego dzieciństwa (N = 82)

Odpowiedź	Współcześnie			Dawniej		
	N	procent badanych	procent odpowiedzi	N	procent badanych	procent odpowiedzi
poczucie bezpieczeństwa	44	54	22	37	45	20
okazywanie dziecku miłości	43	52	21	40	49	21
zaspokojenie potrzeb materialnych dziecka	35	43	17	30	37	16
rozmawianie z dzieckiem na różne tematy	31	38	15	27	33	14
wspólnie spędzany czas z dzieckiem	24	29	12	24	29	13
zaspokojenie potrzeb psychicznych dziecka	14	17	7	14	17	7
dobrze odżywione dziecko	14	17	7	16	19	8

Pytanie zakładało wielokrotny wybór odpowiedzi; zaprezentowano % badanych oraz % wszystkich odpowiedzi.

Jak pokazują wyniki, w percepcji badanych szczęśliwe dzieciństwo jest wynikiem podobnych warunków obecnie i dawniej. Głównie wyznaczają je poczucie bezpieczeństwa oraz miłość okazywana dziecku. Należy podkreślić, że tylko co piąty badany wyraża taką opinię. Następnie wskazywane są potrzeby materialne, kontakt z dzieckiem (rozmowy i wspólny czas) oraz zaspokajanie potrzeb psychicznych i ostatnie – dobre odżywianie. Warto mieć na uwadze, że jest to subiektywna ocena osób badanych.

Istotnym problemem w praktyce życia rodzinnego są trudności wychowawcze, z którymi muszą się zmierzyć rodzice. Opinia osób starszych jest przedstawiona w postaci wyników liczbowych i procentowych w tabeli 5.

Tabela 5. Trudności wychowawcze współczesnych młodych rodziców (N = 82)

Odpowiedź	Współcześnie			Dawniej		
	N	procent badanych	procent odpowiedzi	N	procent badanych	procent odpowiedzi
zły wpływ towarzystwa rówieśniczego	41	50	20	31	38	17
agresja dziecka	40	49	19	16	20	8

lenistwo	34	42	16	31	38	17
spędzanie zbyt długiego czasu przed komputerem i telewizorem	34	42	16	5	6	3
kłamstwo dziecka	25	31	12	47	57	26
brak motywacji do nauki	20	24	10	27	33	15

Pytanie zakładało wielokrotny wybór odpowiedzi; zaprezentowano % badanych oraz % wszystkich odpowiedzi.

W opinii badanych, współcześni rodzice muszą zmierzyć się przede wszystkim z trudnościami związanymi ze złym wpływem środowiska rówieśniczego, a także kolejno z agresją dziecka, jego lenistwem i poświęcaniem zbyt długiego czasu mediom. Badani zaś jako rodzice stanęli przed trudnościami związanymi z kłamstwem dzieci oraz złym wpływem rówieśników i lenistwem. Wyniki te sugerują, że w opinii osób starszych obecne jest stałe i zakłócające znaczenie grup rówieśniczych w procesie wychowania rodzinnego. Ponadto współcześni rodzice mają nowe trudności związane z korzystaniem przez dziecko z mediów. W tym kontekście pojawia się pytanie, jak wobec nowych wyzwań wychowawczych pokolenie współczesnych dziadków może skutecznie wspierać proces wychowania rodzinnego.

Z zagadnieniem trudności wychowawczych łączy się problematyka zagrożeń procesu wychowania w rodzinie dostrzegana przez współczesne pokolenie dziadków. Tabela 6 obrazuje zagrożenia aktualne, natomiast tabela 7 przedstawia zagrożenia, które występowały w czasach, gdy badani pełnili funkcje wychowawczą wobec własnych dzieci.

Tabela 6. Zagrożenia w wychowaniu dzieci i młodzieży w dzisiejszych czasach (N = 82)

Odpowiedź	N	procent badanych	procent odpowiedzi
bezs stresowe wychowanie	41	50	19
wpływ gier komputerowych na rozwój dzieci i młodzieży	33	40	15
brak zainteresowania rodziców dzieckiem	30	37	14
zagrożenia wychowawcze płynące z mediów	29	35	14
uzależnienia od alkoholu i innych używek	27	33	13

trudna sytuacja rodzinna	22	27	10
niska frekwencja w szkole	10	12	5
nadmierny rygorizm	9	11	4

Pytanie zakładało wielokrotny wybór odpowiedzi; zaraportowano % badanych oraz % wszystkich odpowiedzi.

Tabela 7. Źródła zagrożeń w wychowaniu dzieci w młodości badanych (N = 82)

Odpowiedź	N	%
używki	16	19,5
bieda	14	17,1
towarzystwo rówieśnicze	14	17,1
brak opieki	9	11,0
agresja	5	6,1
choroby	4	4,9
lenistwo	4	4,9
kłamstwa	3	3,7
obciążenie pracą	3	3,7
złe odżywianie	3	3,7
trudności w nauce	1	1,2
brak odpowiedzi	6	7,3

Pytanie otwarte – wykonano kategoryzację odpowiedzi.

Zagrożeniem wychowania we współczesnej rodzinie, zdaniem osób starszych, jest głównie bezstresowe wychowanie, gry komputerowe oraz brak lub małe zainteresowanie rodziców własnym dzieckiem. W czasach, gdy badani wychowywali własne dzieci zagrożeniem w ich opinii były głównie używki, bieda i wpływ rówieśniczy. Można przypuszczać, że w miejsce małego udziału obecności rodziców w życiu i wychowaniu dzieci wchodzi konkurencyjne wpływy wychowawcze w postaci mediów i wcześniej wspomnianych grup rówieśniczych. Taki obraz kształtuje się w opinii współczesnych dziadków.

Zapytano również o różnice w wychowaniu rodzinnym w obecnym pokoleniu rodziców i wcześniejszym. Opinie wyrażone na ten temat przedstawia tabela 8.

Tabela 8. Różnice w wychowywaniu dzieci (N = 82)

Odpowiedź	N	procent badanych	procent odpowiedzi
Kiedyś częściej karało się dzieci za złe zachowanie, dziś odnoszę wrażenie, że dzieci nie ponoszą konsekwencji swoich czynów.	47	57	27
W moich czasach dzieci od małego były uczone pracy i same zarabiałały na swoje potrzeby i przyjemności. Uważam, że dziś dzieci częściej dostają pieniądze od rodziców niż same podejmują pracę.	41	50	23
W obecnych czasach dzieci wszystko mają na wyciągnięcie ręki. Kiedyś dostęp do technologii, sklepów czy miejsc z rozrywką był znacznie trudniejszy.	33	40	19
Kiedyś dzieci częściej były motywowane do samodzielnego działania, rozwiązywania problemów. Uważam, że dziś dzieci często są wyręczane przez rodziców.	32	39	18
Myślę, że teraz dzieci za dobre uczynki często dostają nagrody. Kiedyś tego nie było.	24	29	14

Pytanie zakładało wielokrotny wybór odpowiedzi; zaprezentowano % badanych oraz % wszystkich odpowiedzi.

Na podstawie uzyskanych wyników, należy stwierdzić, że współcześni dziadkowie są zdania, że obecnie jest inna – odwrotna – konfiguracja kar i nagród. Dziś dzieci są często nagradzane a mniej karane, co nie sprzyja uczeniu się ponoszenia konsekwencji własnych czynów. Rodzice zaspakają potrzeby swoich dzieci, wyręczają je, przez co rzadziej motywują je do wysiłku, działania i pracy.

PODSUMOWANIE

Proces wychowania w rodzinie przebiega obecnie w odmiennych warunkach socjokulturowych, niż miało to miejsce pokolenie wstecz. Różnorodne badania i analizy naukowe pokazują w sposób uporządkowany i spójny jak

zmiany dokonujące się w socjokulturowych, politycznych, technicznych i aksjologicznych kontekstach prowadzą do przemian w życiu rodzinnym i wychowaniu dzieci. Zaprezentowane fragmentarycznie badania sięgają natomiast do zdroworozsądkowego oglądu rzeczywistości i opinii zwykłego badacza „z ulicy”, który obserwując własne otoczenie i sięgając do osobistych doświadczeń konstruuje zasoby wiedzy potocznej i pogląd na otaczającą rzeczywistość wychowawczą.

Podsumowując, z opinii starszego pokolenia wyłania się pewien obraz i kierunek zmian zachodzących w wychowaniu rodzinnym. Zachowując ostrożność i unikając nadinterpretacji pilotażowych danych, można stwierdzić, że w opinii osób starszych obecne wychowanie w mniejszym stopniu regulowane jest wartościami religijnymi. Dziecko spostrzegane jest jako osoba aktywna nawiązująca relację z otoczeniem (nie jak dawniej jako dar Boży), co raczej eksponuje te zdolności, które zapewnią sukces osobisty jako rezultat aktywnego działania. Rodzice przygotowują dziecko do ról społecznych, ale kierują się częściej zasadami bezstresowego wychowania, nagradzaniem dziecka i zaspakajaniem jego potrzeb. Osoby starsze zauważają zmniejszający się udział rodziców w wychowaniu dziecka i negatywne wpływy rówieśników i mediów. W obrazie tym pośrednio ujawnia się to, co niepokoi teoretyków i praktyków wychowania w rodzinie, czyli skutki dla rozwoju młodego pokolenia, jakie niosą za sobą zmniejszające się znaczenie wartości moralnych w wychowaniu oraz ekspansja kultury indywidualizmu (Opozda, 2012).

BIBLIOGRAFIA

- BAŃCEROWSKA, N. (2023). *Wychowanie we współczesnej rodzinie w opinii osób starszych*. [Niepublikowana praca magisterska, Katolicki Uniwersytet Lubelski]. Lublin: Archiwum KPR IP KUL.
- BRĄGIEL, J. (2018). Postmodernistyczne przemiany w rodzinie. *Roczniki Pedagogiczne*, 10(4), 9-22.
- BRZEZIŃSKA, A., HEJMANOWSKI S. (2005). Okres późnej dorosłości. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka* (s. 623-665). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- BRZEZIŃSKA, A. I., APPELT, K., ZIÓLKOWSKA, B. (2016) *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- COZOLINO, L. J. (2008). *The healthy aging brain. Sustaining, attachment, attaining, wisdom*. New York: W.W. Norton & Company.
- CZERNIAWSKA, O. (1998). Style życia ludzi starych. W: O. Czerniawska (red.), *Style życia w starości* (s. 7-26). Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- DUBIS, M, STEPULAK, M. Z. (2017). Specyfika zmian rodziny jako systemu naturalnego na przełomie XX i XXI wieku. *Wychowanie w Rodzinie*, 16(2), 19-33.

- FRANICKA, M., LIBERSKA, H. (2015). Transmisja międzypokoleniowa – procesy zachodzące na styku pokoleń. W: I. Janicka, H. Liberska (red.) *Psychologia rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GURBA, E. (2000). Wczesna dorosłość. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*. T. 2: *Charakterystyka okresów życia człowieka* (s. 202-234). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KUKUŁOWICZ, T. (1998). *Rodzina wychowuje*. Stalowa Wola: Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej.
- OPOZDA, D. (2012). Kryteria opisu orientacji wychowawczych z indywidualizmem i kolektywizmem w tle. *Roczniki Pedagogiczne*, 4(2), 5-30.
- ROSTOWSKA, T. (2019). Rola dziadków we współczesnym systemie rodzinnym. W: T. Rostowska, A. Lewandowska-Walter (red.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* (s. 74-88). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- STEUDEN, S. (2012). *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- STRAŚ-ROMANOWSKA, M. (2001). Późna dorosłość. Wiek starzenia się. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*. T. 2: *Charakterystyka okresów życia człowieka* (s. 263-293). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ZMIANY W WYCHOWANIU W RODZINIE W OPINII OSÓB W OKRESIE PÓŹNEJ DOROSŁOŚCI. KOMUNIKAT Z BADAŃ

STRESZCZENIE

Tekst przedstawia wybrane wyniki badań obrazujące opinię osób starszych na temat wychowania we współczesnej rodzinie: jak spostrzegają dziecko, cele wychowania, trudności i zagrożenia w wychowaniu w rodzinie. Wskazuje jakie są podobieństwa i różnice w wychowywaniu „dziś i wczoraj”. Tekst jest komunikatem z badań pilotażowych.

Słowa kluczowe: rodzina; wychowanie; dziadkowe; zmiany w wychowaniu.

CHANGES IN FAMILY UPBRINGING IN THE OPINION OF PEOPLE IN LATE ADULTHOOD. RESEARCH ANNOUNCEMENT

SUMMARY

The text presents selected research results illustrating the opinion of older people on upbringing in a modern family, how they perceive the child, the goals of upbringing, difficulties and threats in upbringing in a family, what are the similarities and differences in upbringing „today and yesterday”. The text is a communication from pilot studies.

Keywords: family; upbringing; grandparents; changes in upbringing.